

Puncte de vedere despre dezvoltarea competenței de comunicare în interacțiunea interculturală

Angelica VÂLCU

Termenul *intercultural* este utilizat, de obicei, atunci când vorbim de educație, iar *multicultural*, atunci când este vorba despre o societate diversificată din punct de vedere cultural. J. Lasonen¹ este de părere că multiculturalismul este o mișcare modernă a gândirii sociale, politice și pedagogice, caracterizată prin revendicarea unor teze, a unor valori, etc. Chiar dacă mai sunt voci care consideră multiculturalismul ca un factor de marginalizare, opinia quasi-generală este aceea că trebuie să punem accentul pe aspectele pozitive ale diferențelor culturale. M. Masson (2003) citat de J. Lasonen² susține că trebuie să „insistăm pe tratarea dreaptă și respectoasă a membrilor tuturor culturilor, mai ales a acelor care au fost, din punct de vedere istoric, victime ale dominației și opresiunii, și să punem accentul pe integritatea culturilor marginalizate din punct de vedere istoric” (traducere din limba franceză A. Vâlcu).

Conceptul de comunicare în interacțiune interculturală definește relațiile dintre diferite culturi, relații care au la bază mai multe fenomene: a) de interacțiune interculturală, b) de percepție a celuilalt așa cum apare această percepție în interacțiune dar prelucrată și transmisă prin media și c) fenomene de transfer și de receptare între culturi.

Comunicarea în interacțiunea interculturală este o sintagmă care își găsește legitimitatea doar când parteneri aparținând unor culturi diferite sunt conștienți de faptul că *celălalt* este diferit și își recunosc reciproc *alteritatea*.

Specialiștii în domeniu fac distincția între conceptul de *intercultură* folosit pentru a desemna procesele psiho-lingvistice care au loc în cursul interacțiunilor interculturale (situații de comunicare între membrii unor culturi diferite) și conceptul de *intercultural* (*interculturalitate*) care tinde să fie utilizat pentru a descrie care sunt formele de exprimare și cum se desfășoară întâlnirile dintre diferite culturi, la toate nivelurile: media, audio-vizual, literatură.

Vom defini conceptul de competență ca fiind capacitatea de a acționa eficient când ești pus față în față cu o multitudine de situații pe care reușești să le depășești și să le gestionezi datorită faptului că ai cunoștințele necesare dar și capacitatea de a le mobiliza în cunoștință de cauză, la timpul oportun, pentru a identifica și a rezolva adevăratele probleme³. O competență este ceva ce știi să faci; dar nu numai „să știi să faci” pur și simplu adică abilitatea de a face ceva, ci mai ales, este o capacitate strategică indispensabilă în situații complexe. Competența nu se reduce la cunoștințe procedurale

¹ Johanna Lasonen, „Réflexions sur l'Interculturalité par rapport à l'Education et au Travail” http://72.14.221.104/search?q=cache:7QqQAL83EpIJ:www.unesco.org/iau/id/fre/rtf/di_Lasonen.rtf+Johanna+Lasonen+Interculturalite,education+et+travail&hlm.

² *Ibidem*.

³ Definiția conceptului de „competență” aparține lui Philippe Perrenoud, *Construire des compétences, tout un programme*, în „Vie pédagogique”, nr. 112, sept/oct., 1999, p. 16-20.

codificate și învățate ca niște reguli chiar dacă ea se folosește de ele când este oportun. A judeca când este oportun să aplici o regulă, tocmai aceasta înseamnă a fi competent.

Pentru a analiza competența de comunicare în interacțiunea interculturală vom considera comunicarea interculturală ca fiind:

- 1) un proces de relații între culturi, proces căruia îi aparțin atât interacțiunea directă și verbală cât și ansamblul proceselor de comunicare care leagă diferitele culturi;
- 2) un proces complex de comunicare în domeniul fiecărui element din structura unei culturi;

În acest context conceptele pedagogice de dialog intercultural, comunicare interculturală, competență interculturală, comunicare în interacțiune culturală etc. demonstrează prezența multiplelor fațete ale educației interculturale.

Educația multiculturală și interculturală s-au dezvoltat și au avut ca model experiența trăită de țările în care generații de imigranți au adus cu ei obiceiuri, religii și dialecte care au fost incluse în comunitatea de bază și în instituțiile de învățământ.

Plecând de la aceste precizări, se fac următoarele distincții:

- educația multiculturală pregătește tinerii să se adapteze, să trăiască, să studieze și să muncească în cadrul comunităților și a mediilor de muncă multiculturale;
- educația interculturală pregătește tinerii să participe în calitate de interpreți și mediatori între culturi diferite; educația interculturală facilitează cooperarea internațională și interculturală dar mai ales intervine în înțelegerea diversității;
- competența multiculturală face referință la abilitatea unui expert de a adopta politici și strategii, de a lua decizii privitoare la dezvoltarea socială, politică și economică a grupurilor minoritare;
- competența interculturală se referă la capacitatea unui expert de a-și desfășura activitatea într-un mediu internațional și multicultural, la abilitatea acestuia de a promova acceptarea diversității între culturi diferite și de a-și folosi experiența personală în efortul de colaborare cu persoane aparținând unor culturi diferite.

Obiectivul internaționalizării învățământului și al formării interculturale este dezvoltarea mobilității profesorilor și a studenților, a forței de muncă etc. Programele europene (Socrate, Leonardo da Vinci, Tempus) au fost create tocmai pentru a promova eforturile în vederea realizării acestui obiectiv. Aceste programe europene și naționale concepute pentru a dezvolta cooperarea și mobilitatea internaționale au avut ca efect o extindere considerabilă a schimburilor de studenți, de profesori dar și a proiectelor multinaționale între instituțiile de învățământ (vom aminti aici doar un exemplu: Seminarul de Didactică Universitară care are loc anual la Universitatea „Ovidius” din Constanța și care se afla sub patronajul ACLIF – Asociația Cercetătorilor în Lingvistică Franceză – și al Universității din Constanța).

Comunicarea în interacțiune interculturală are loc când o persoană, în relație cu alte persoane provenite din altă cultură încercă să le înțeleagă sistemele de referință, de gândire, de judecată și de acțiune pentru a le integra în sistemele existente în propria ei cultură și să le aplice în felul ei de a gândi și de acționa într-un sector de activitate din cultura străină⁴.

⁴ <http://www.muenster.org/provjet/inhalte/infohtm/interkult.htm> .

Comunicarea interculturală dă noi valențe limbajului. Limbajul face parte din cultură tot așa cum muzica, dansul, arta, fac parte din cultură. Dar așa cum se precizează în proiectul TANDEM ⁵ „este adevărat și contrariul: cultura există prin limbaj, inclusă în limbaj, limbajul apără cultura, limbajul este memoria culturii. Prin intermediul învățării limbilor, învățarea interculturală creează puncte de referință altor culturi, compară cultura celuiilalt cu cultura noastră, facilitează înțelegerea specificității și a diversității” – traducere din limba franceză A. Vâlcu).

Așadar, limbajul și cultura nu pot fi tratate separat. În învățarea unei limbi străine, dobândirea competenței de comunicare implică automat și dobândirea cunoștințelor culturale despre țara a cărei limbă se învață.

Valorificarea modelelor și a tipurilor de învățare în interculturalitate este o problemă care ține, în mare măsură, de domeniul învățământului universitar, mai bine spus, al învățământului profesional universitar. Afirmăm acest lucru deoarece competența culturală este o componentă intrinsecă a domeniului profesional, a funcționării sale și a practicilor sale.

Competențele disciplinare acoperă doar parțial abilitățile individului în demersul său de a-și dezvolta competența interculturală. Sunt necesare alte tipuri de competență, numite transversale ⁶ care să intervină în toate disciplinele și în toate activitățile din școală. Competențele transversale au în vedere metode și strategii de diverse tipuri pe care școala le consideră esențiale în procesul de predare/învățare deoarece ele ajută tânărul/studentul să se adapteze la cele mai variate situații de comunicare (endolingvă sau exolingvă) nu numai pe parcursul școlarității, dar și pe parcursul întregii vieți.

Competențele sunt în strânsă legătură și complementaritate cu competența disciplinară (în cazul nostru competența de comunicare în limba franceză). În Programul despre care am vorbit sunt menționate nouă tipuri de competențe transversale grupate în patru categorii:

- 1) competențe de ordin intelectual care cuprind exploatarea informației, rezolvarea de probleme, exersarea judecății critice și folosirea gândirii creatoare;
- 2) competențe de ordin metodologic în care sunt incluse : însușirea unor metode de lucru eficiente, exploatarea noilor tehnologii în informație și comunicare etc.
- 3) competențe de ordin personal și social cu referire la capacitatea de a-și actualiza și reactualiza potențialul fizic și intelectual în orice situație dar și la capacitatea de a coopera;
- 4) competențe de ordinul comunicării, adică aptitudinea de a comunica adecvat în orice situație.

Conceptul de competența transversală nu este ceva nou. El definește o sumă de repere care dau posibilitate profesorului, evaluatorului, să descopere și să aprecieze cât se poate de obiectiv dimensiunile prioritare ale învățământului dar mai ales,

⁵ <http://www.tandem-f.org>.

⁶ Vezi Programul de formare în școala din Quebec (Programme de formation de l'école québécoise), adresa internet:
http://programme.ecolequebecoise.qc.ca/asp/CompetencesTransversales.asp?page=\competences_transversales.xml.

aceste repere vor fi tratate și solicitate în orice arie disciplinară dar și în domeniile generale de formare.

Competența transversală se înrudește, putem spune, cu demersul transdisciplinar („peste”, „deasupra” disciplină, disciplinei). Acest demers favorizează dezvoltarea armonioasă și completă a studentului pe diverse planuri: al dezvoltării personale, al simțului inițiativei, al capacității de imaginație, al autonomiei de a acționa etc.

Ne vom referi în cele ce urmează la a IV-a categorie de competențe transversale: competența de ordinul comunicării care urmărește capacitatea de a-și însuși diferitele forme de limbaj și de a-l utiliza adecvat în contexte variate.

Când spunem comunicare ne gândim nu numai la comunicarea în limba străină ci și la comunicarea în limba maternă. A comunica adecvat implică:

- însușirea diverselor limbaje ale căror uzanțe, reguli, coduri și convenții trebuiesc cunoscute și exploatate;
- recurgerea la diferite moduri de comunicare: este vorba de analiza prealabilă a situației de comunicare și în funcție de aceasta se vor alege unul sau mai multe limbaje adecvate contextului dar și intenției de comunicare a locutorului; următoarea etapă ar fi aceea de identificare a modalităților de comunicare potrivite destinatarului și caracteristicilor sale;
- gestionarea comunicării ținând cont de factorii care pot facilita comunicarea sau o pot împiedica; gestionarea comunicării implică și reglarea acesteia în funcție de reacția destinatarului (fie el prezent sau absent) și a intenției de comunicare a locutorului.

Sintagma „a comunica adecvat” nu se poate materializa și dezvolta decât în măsura în care „calitatea limbii face obiectul grijii împărtășite de ansamblul intervenienților și [în măsura în care] există preocuparea, în fiecare disciplină, de a exploata multiplele resurse ale limbii”⁷.

Competențele transversale nu se dezvoltă izolat, ele sunt importante și eficiente doar în corelație unele cu altele. Activarea intenționată și privilegiată a unei competențe într-o activitate înseamnă, obligatoriu, activarea, măcar tangențial și a altor competențe.

Eva van Iren în lucrarea *La Mobilité étudiante. Quelles compétences pour une optimisation de sa qualité? Étude de cas des étudiants néerlandais partis en France*⁸ stabilește, în urma unui sondaj făcut pe un eșantion de 40 de studenți plecați la studii în Franța, că aceștia au avut cele mai grele probleme în situațiile în care erau necesare competențele:

- de a prevedea cum se va comporta un francez, ținând cont de cultura sa, în diverse situații și de a ști cum să se comporte ca un francez atunci când este cazul;
- de a discerne diferențele importante din sistemul de învățământ universitar din Franța (moduri de predare, de învățare, de examinare, de evaluare, de înscriere într-o formă de învățământ) și de a acționa adecvat;
- de a scrie texte universitare și de a face o expunere, o prezentare, etc.

⁷ Vezi Programul de formare în școala din Quebec (Programme de formation de l'école québécoise), adresa internet: http://programme.ecolequebecoise.qc.ca/asp/CompetencesTransversales.asp?page=\competences_transversales.xml.

⁸ http://www.encp.fr/fr/international.eleves_etrangers/portfolio.pdf.

- de a relua o conversație, urmând o alta tactică, în momentul în care comunicarea se blochează;
- să vorbească și să participe , fără o pregătire prealabilă, la o conversație pe teme curente sau cotidiene.

Urmărind cu atenție principalele probleme cu care se confruntă studentul în mobilitate în Franța (și nu numai) am încercat să facem o clasificare a situațiilor de comunicare prioritare pentru a putea stabili pe dezvoltarea căror competențe să ne axăm în predarea limbii străine la universitate.

Cele mai frecvente situații de comunicare cu care are de a face studentul în mobilitate aparțin domeniului a) administrativ, b) vieții universitare și c) vieții cotidiene.

În primul caz, studentul trebuie să fie pregătit pentru a fi capabil să întocmească acte și formalități pentru căutarea unei locuințe, să redacteze și să negocieze un contract, să întocmească actele necesare obținerii unui ajutor (pentru locuință, de exemplu), a unei asigurări la o societate de asigurări, a unor abonamente pentru furnizarea curentului electric, a gazelor naturale, a accesului la rețeaua de cablu, la France Telecom etc.

Referitor la viața universitară, aspectele cele mai importante pentru student sunt: înscrierea la o formă de învățământ sau la anumite cursuri, deprinderea de a alcătui documentația necesară pentru obținerea unei locuințe acordată de instituția de învățământ, contactul cu profesorii, cursurile și relațiile cu ceilalți studenți.

La nivelul vieții cotidiene cel mai des sunt citate cazurile în care studentul non-nativ este pus în situația de a face cumpărături, de a plăti la casă, de a se întâlni (și a interacționa) cu persoane din același imobil (vecini, femeie de serviciu, portăreasă) sau din alte locuri: restaurant, cafenea, bar, sala de sport, terenuri unde se practică diverse sporturi, precum și situațiile în care intervin transportul în comun, conversațiile telefonice cu un nativ etc.

Studentul în mobilitate (ca și imigrantul) este pus în situația de a urma cursuri într-o limbă care nu este cea maternă dar este confruntat și cu un alt sistem educativ cu moduri de organizare, de predare/învățare și de evaluare diferite.

În aceste condiții competența discursivă este considerată ca una dintre componentele esențiale ale competenței interculturale (printre celelalte componente enumerăm : componentele lingvistică, strategică, discursivă, sociolingvistică etc.).

Ce înseamnă competența discursivă? Când studentul non-nativ urmează un curs , evident în limba străină, care va fi evaluat printr-o lucrare scrisă sau printr-o expunere orală, nu este de ajuns ca aceasta să fie scrise sau exprimate în limba franceză. Este fundamental ca el să fie capabil să-și structureze discursul adecvat reproducând organizarea matricială în vigoare în Franța (în cazul nostru).

Cunoașterea organizării matriciale care ține de practica culturală moștenită este foarte importantă dacă avem în vedere diferențele dintre România și Franța, diferențe care sunt subtile și greu sesizabile și de aceea, adesea trecute cu vederea.

În opinia noastră, universitățile au o responsabilitate majoră în domeniul învățământului limbilor străine în această etapă, în care procesul de la Bologna vizează crearea unui „spațiu european pentru învățământul european”. Pentru Uniunea Europeană capitalul lingvistic și cel cultural dobândite prin experiența mobilității se dovedesc cu atât mai utile și necesare cu cât perspectivele unui loc de muncă cu norma întreagă (plein emploi) sunt, în zilele noastre, din ce în ce mai limitate și cu cât piața locurilor de muncă cere o mai mare suplețe și o capacitate rapidă de adaptare la

schimbare. Uniunea Europeană are în vedere și obiective de ordin ideologic. Este vorba de ideea că mobilitatea trebuie să contribuie la dezvoltarea cetățeniei europene, la o coeziune europeană mai puternică și la o înțelegere mutuală prin care să fie respectate, concomitent, diferențele lingvistice, culturale și sociale ale fiecărui stat membru.

Suntem de părere că dezvoltarea dimensiunii interculturale a învățământului limbilor înseamnă să recunoști, în calitate de profesor de limbi moderne, ca fiind prioritare următoarele obiective: dobândirea, de către student, a competențelor interculturală și lingvistică, pregătirea studentului pentru gestionarea relațiilor cu persoane aparținând altor culturi, deprinderea studentului de a înțelege și de a accepta aceste persoane ca indivizi cu opinii, valori și comportamente diferite, conștientizarea de către student a caracterului profitabil al acestui tip de experiențe și relații. Pentru atingerea acestor obiective studentul va trebui să știe: să-și adapteze comunicarea la caracteristicile interlocutorilor și la parametrii situației, să-și aleagă modul de comunicare potrivit scopului pe care-l are în vedere, să asculte, să înțeleagă pe ceilalți și să răspundă adecvat celorlalți, să folosească un vocabular conform cu situația de comunicare, să redacteze texte personale scrise corect și lizibil, să-și exprime ideile și opiniile clar și bine argumentate, să folosească tehnologiile multimedia, să evalueze eficiența comunicării sale etc.

Evaluarea competenței de comunicare în interacțiunea interculturală are ca scop încurajarea conștientizării de către studenți a propriilor competențe interculturale și de a-i ajuta să înțeleagă că aceste abilități pot fi dobândite în cele mai diverse contexte, atât în sala de curs cât și în afara școlii. Comunicarea în interacțiune interculturală impune și presupune recunoașterea propriilor noastre limite și studiul și analiza diferențelor culturale și lingvistice, diferențe care să nu reprezinte motive de separare, de aroganță, de prejudecăți sau de fel de fel de a priori, ci mai degrabă motive de respect, de sinceritate, de înțelegere și de cooperare.

Bibliografie generală

Byram, M. și Tost Planet, M. (editori), *Identité sociale et dimension européenne. La compétence interculturelle par l'apprentissage des langues vivantes*. Graz: Consiliul Europei, 2001, disponibil în linie la adresa internet: <http://www.ecml.at/>.

Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer, editat de: Hatier și Consiliul Europei, Paris: <http://culture.coe.int/portfolio>.

Séminaire d'experts sur le dialogue et l'apprentissage interculturel: http://www.unesco.org/iau/id/fre/di_budapest.html.

Thomas, Marc, *Acquérir une compétence interculturelle. Des processus d'apprentissage interculturels au quotidien*, în „Mémoire de DESS en psychologie”, Nancy, 2000, adresa internet: www.mediation-interculturelle.com.

Points de vue sur le développement de la compétence de communication en interaction interculturelle

Notre étude a en vue quelques précisions visant la notion de «dimension culturelle», telle qu'elle est et devrait être abordée par l'enseignant de langues étrangères.

Un enseignement qui respecte la dimension interculturelle doit assurer aux apprenants (aux non natifs) les conditions d'acquérir la compétence linguistique nécessaire à n'importe quel type de communication orale ou écrite et en même temps de permettre le développement de la compétence interculturelle du non natif, à savoir de le préparer pour avoir la capacité de gérer les relations avec d'autres personnes appartenant à d'autres cultures et ayant des opinions, des valeurs et des comportements différents.

Dans le contexte du procès d'intégration européenne, la nécessité d'une approche de la dimension culturelle dans l'enseignement/apprentissage des langues étrangères est plus qu'évidente.